

Nygamla kemiord

Ett begrepp som är gammalt i vissa kretsar kan vara nytt i andra. Klickkemi hamnade på nyordslistan 2022 när ordet blivit allmänspråk. Men enligt **ANDERS SVENSSON** har ordens kändisskap en prislapp.

NÄR 2022 ÅRS Nobelpris i kemi gick till Carolyn Bertozzi, Morten Meldal och Barry Sharpless för forskning om klickkemi var det många kemister som jublade. När *klickkemi* togs med på 2022 års nyordslista var det däremot en del kemister som kliade sig i huvudet. Ordet var ju allt annat än nytt.

Som en av redaktörerna för Språktidningens och Språkrådets årliga nyordslista får jag ofta frågor av det här slaget. När vi tog med *gensax* 2018 var det också många som funderade. För åtskilliga kemister var även detta sedan länge ett etablerat begrepp. Emmanuelle Charpentiers och Jennifer Doudnas banbrytande teknik belönades dessutom med Nobelpriset två år senare – en händelse som ytterligare hamrade in ordet i medvetandet.

Barry Sharpless började tala om *click chemistry* för omkring tjugo år sedan. Begreppet etablerade sig inom vetenskapen och lånades snart in i svenskan där det översattes till *klickkemi* – och i sin tur har använts i åtminstone femton år.

För kemister var det alltså knappast ett nytt ord. Men bland den breda allmänheten var det i det närmaste okänt fram till Nobelpriset. Under några intensiva veckor diskuterades klickkemins bakgrund och möjligheter även i mittfåremedier. Därmed fick ordet en helt annan spridning.

Ett språkbruk som är gammalt i vissa

kretsar kan alltså vara färskt i andra. Nyordslistan fokuserar på just allmänspråket – det som till exempel syns i medierna, i information och reklam, i stora bloggar och nätforum. Begrepp som *klickkemi* och *gensax* var etablerade i fackspråket men tog steget över till allmänspråket när fenomenen bakom orden uppmärksammades.

Just detta är en ganska vanlig typ av nyord. Ofta dyker sådana ord upp i samband med dramatiska nyhetshändelser och

stora katastrofer när medierna vänder sig till forskningen för förklaringar. I sådana sammanhang kan fackspråk snabbt sätta sig även i allmänspråket.

Efter Estonias förlisning 1994 lärde sig svenska folket närmast över en natt hur ett *bogvisir* fungerade. För den som hade arbetat med sjöfart var ordet allt annat än nytt. Men plötsligt förekom det dagligen i nyhetsrapporteringen. När det väl blivit allmänspråk började det också användas i bildlig bemärkelse. I riksdagen kunde politiker anklaga varandra för att ”köra med öppet bogvisir” när det handlade om statsfinanserna – en metafor för en vårdslös politik.

Tio år senare chockades världen av flodvägskatastrofen i Sydostasien. Den som hade ägnat sig åt geologi visste sedan tidigare vad en *tsunami* var. För den breda allmänheten var både fenomenet och ordet nytt. Katastrofens dimensioner gjorde att ett fackspråkligt begrepp direkt blev en del av allmänspråket. Där används det oftare i bildlig bemärkelse om omvälvande händelser.

Under coronapandemin var det en rad medicinska termer som gjorde samma resa. En epidemiolog kände garanterat till *flockimmunitet* – men i den nya hemmasittartillvaron växte en nation av hobbyepidemiologer fram i sofforna med alldeles egna teorier om bästa sättet att bekämpa coronaviruset och att uppnå den åtråvärda flockimmuniteten.

HÄR ÄR NYORDEN från kemins värld undantag. *Gensax* och *klickkemi* är fria från associationer till katastrofer och symboliserar i stället landvinningar för vetenskapen.

Ordens kändisskap har dock en prislapp. Kanske förblir sådana ord inte lika väldefinierade i allmänspråket. Och den bildliga användningen bidrar till den minskade precisionen. Ett sådant exempel är *lackmuspapper* som är belagt i svenskan sedan 1800. Visst är det ett ord som för många tillbaka till kemilektionerna i skolan – men i medierna är det *lackmuspapper* som metafor som dominerar. *Svensk ordbok* beskriver det bruket av ordet som ”ofta bildligt om något som lätt förändras (och därvid kan utgöra tecken på något bakomliggande)”. Även *lackmustest* används på samma sätt i allmänspråket.

Än så länge är det sällsynt med bildligt bruk av *klickkemi*. Men jag tror att det finns en värld av dejtare som bara väntar på ingivelsen att använda ordet för ett möte med någon där personkemin säger klick. ◉

Anders Svensson är chefredaktör på Språktidningen och vice vd på Vetenskapsmedia.